

ΣΥΝΕΔΡΙΟ: ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΚΑΙ ΑΝΑΣΗΜΑΣΙΟΔΟΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ, ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2013, ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ Π. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ΒΟΛΟΣ

Κώστας Μανωλίδης¹

Στη διάρκεια του πρώτου τριμήνου του Νοεμβρίου 2013 πραγματοποιήθηκε στον Βόλο το Συνέδριο «Μεταβολές και ανασημασιοδοτήσεις του χώρου στην Ελλάδα της κρίσης». Διοργανώθηκε από το Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας με στόχο να φέρει στο προσκήνιο και να εξετάσει διεξοδικά τις υλικές και σημασιολογικές μεταβολές που επιφέρει η τρέχουσα κρίση σε όλες τις εκφάνσεις και τις κλίμακες του χώρου.

Το συνέδριο επιχείρησε για πρώτη φορά σε τέτοια κλίμακα να συγκεντρώσει σε ένα κοινό φόρουμ τις επιστημονικές προσεγγίσεις για τις επιπτώσεις της κρίσης στο υλικό περιβάλλον. Παρουσιάστηκαν 84 ανακοινώσεις από επιστήμονες που προέρχονται από τα πεδία της Αρχιτεκτονικής, της Πολεοδομίας, της Γεωγραφίας και των Κοινωνικών Επιστημών με συντριπτική την παρουσία νέων επιστημόνων και υποψηφίων διδασκτόρων.

Εκτός από την μεγάλη προσέλευση ακροατηρίου αυτό που χαρακτήρισε το συνέδριο ήταν η ιδιαίτερη φόρτιση των δυσμενών κοινωνικών εξελίξεων. Κυρίαρχη ήταν σε όλους τους συμμετέχοντες η αίσθηση του επείγοντος μπροστά στις αλληπάλληλες ανατροπές και τις διευρυνόμενες απορρυθμίσεις. Η γεωγραφία της νέας τάξης μεταλλάσσεται ραγδαία πριν καν προλάβει να χαρτογραφηθεί και γι αυτό απαιτεί εγρήγορση αλλά και ορισμένες μετατοπίσεις στις διανοητικές έξεις και τις επιστημονικές ρουτίνες του ακαδημαϊκού κόσμου. Αξιοσημείωτη ως προς αυτό είναι

η αμηχανία του αρχιτεκτονικού λόγου που έχοντας σε μεγάλο βαθμό απομακρυνθεί από τις κοινωνικές αναφορές δυσκολεύεται να τοποθετηθεί κριτικά στη νέα κατάσταση πραγμάτων.

Το βασικό κίνητρο πίσω από το εγχείρημα αυτής της διοργάνωσης δεν υπήρξε μόνο η επιθυμία να φωτίσει και να συστηματοποιήσει πτυχές της κρίσης. Οι τεκτονικές μετατοπίσεις του κοινωνικού εδάφους και το αποτύπωμά τους στον χώρο έχουν γίνει αντιληπτά κι έχουν αναλυθεί διεξοδικά σε πολλές ευκαιρίες. Στόχος του συνεδρίου υπήρξε η κατά το δυνατόν συνολική αποτίμηση των μέχρι τώρα δεδομένων και σύνθεση των επιμέρους προσλήψεών τους αλλά ταυτόχρονα και η διάσωσή τους από την αποσιώπηση. Αποσιώπηση που επέρχεται από ένα είδος συλλογικής απώθησης που επιδεικνύει η κοινωνία λόγω των αλληπάλληλων αιφνιδιασμών και πληγμάτων που δέχεται αλλά και εξαιτίας των αντιπερισπασμών της κρατικής και μηντιακής προπαγάνδας.

Το ιδιαίτερα ευρύ θέμα του συνεδρίου υποχρεωτικά επιμερίστηκε σε πολλές εστίες ενδιαφέροντος. Οι κλίμακες του χώρου που εξετάστηκαν ξεκινούν από το μέγεθος της κατοικίας και φτάνουν στο γεωγραφικό επίπεδο των εξορμηκτικών και τουριστικών εκμεταλλεύσεων. Κυρίαρχο όμως υπήρξε το αστικό πεδίο με όλες τις καταπονήσεις, αλλοιώσεις και φορτίσεις που υφίσταται και με τα νέα κοινωνικά διαβήματα και τις πρακτικές πειθάρχησης κι εκφοβισμού που το διαπερνούν.

¹ Επίκουρος καθηγητής στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, kostman@arch.uth.gr

Αναλυτικά οι θεματικές ενότητες που αναπτύχθηκαν σε μία ή περισσότερες συνεδρίες έχουν ως εξής:

1. Εδάφη καταφυγής και υφαρπαγής

Η επικράτεια της ελληνικής υπαίθρου έχει καταστεί στα χρόνια της κρίσης πεδίο ανακατατάξεων και διεκδικήσεων. Καθώς η αγροτική δραστηριότητα επανακάμπει ως επαγγελματική διέξοδος και η επαρχία αρχίζει να αντιπροσωπεύει μια δυνητική επιλογή διαβίωσης καταγράφονται ενδείξεις πληθυσμιακής επανόδου στην περιφέρεια.

Την ίδια ώρα, πολύτιμοι φυσικοί και περιβαλλοντικοί πόροι αντιμετωπίζονται από τις μνημονιακές πολιτικές ως εξαργυρώσιμο αναξιοποίητο κεφάλαιο. Μεγάλα τμήματα δημόσιας περιουσίας μεταβιβάζονται στο ΤΑΙΠΕΔ προς ιδιωτικοποίηση ή εκχωρούνται άνευ όρων σε αμφιλεγόμενες επενδυτικές πρωτοβουλίες οδηγώντας σε ασύμπτωτες διαχειριστικές πρακτικές της υπαίθρου και σε πολλαπλές αντιπαραθέσεις. Μεταξύ πολλών σχετικών αναλύσεων κεντρική θέση κατέλαβε η

εμβληματική περίπτωση της εξόρυξης στις Σκουριές Χαλκιδικής και η κοινωνική αντίσταση, ο αναπτυξιακός λόγος και οι σημασιολογικές ολισθήσεις που τη συνοδεύουν.

2. Χωρικές πολιτικές της αποδιάρθρωσης

Η ελαστικοποίηση θεσπισμένων ρυθμίσεων του χωρικού σχεδιασμού και η προσήλωση σε καταστροφικές λογικές προσέλκυσης επενδύσεων χαρακτηρίζουν την τρέχουσα κυβερνητική χωρική πολιτική. Πτυχές αυτής της πολιτικής και της συνάδουσας μεταρρυθμιστικής ρητορικής έγιναν αντικείμενα πραγμάτευσης των εργασιών αυτής της ενότητας. Συγκεκριμένα, οι fast-track επενδύσεις, η δημιουργία Ειδικών Οικονομικών Ζωνών, η αναπαραγωγή μοντέλων τουριστικής μονοκαλλιέργειας, η κίβδηλη επίκληση της «πράσινης» ανάπτυξης και η αποσύνθεση των δημόσιων υγειονομικών υποδομών εξετάστηκαν ως συνιστώσες μιας επιθετικής αποδιάρθρωσης που υπονομεύει βασικές διαστάσεις της κοινωνικής βιωσιμότητας.

3. Μετασχηματισμοί του αστικού χώρου

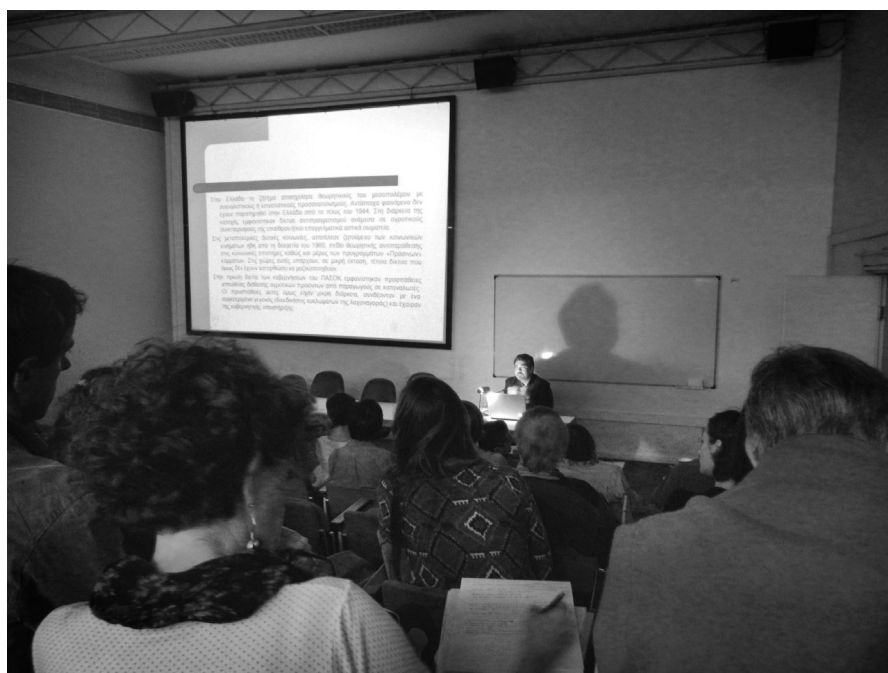
Στην εκτεταμένη αυτή ενότητα εντάχθηκαν ποικίλες προσεγγίσεις και εστιάσεις με κοινό παρονομαστή την μεταβολή, αναδιάταξη ή επιδείνωση των χαρακτηριστικών του αστικού χώρου στα χρόνια της κρίσης. Η αποσύνθεση των δημόσιων υποδομών, ο θάνατος του μικροεμπορίου, τα άδεια κτίρια και η ανθρωπιστική κρίση δημιουργούν νέα υλικά και συμβολικά συμφραζόμενα στο αστικό τοπίο αλλά και νέες δυναμικές διεκδίκησης του δικαιώματος στην πόλη.

Μελέτες περίπτωσης προσέγγισαν συγκεκριμένες περιοχές της Αττικής αλλά και τις επιπτώσεις από την ραγδαία υποχώρηση της μικρομεσαίας επιχειρηματικότητας στα αστικά κέντρα. Παράλληλα παρουσιάστηκαν επιχειρούμενες στρατηγικές χωρικής ρύθμισης και πειραματικών επεμβάσεων στον αστικό ιστό.

4. Χώροι συλλογικότητας κι αντίστασης

Διάφορες μορφές αντίδρασης και διαμαρτυρίας στην κρίση και στην πολιτική διαχείρισή της επαναφέρουν στον δημόσιο χώρο το θεμελιακό στοιχείο της συλλογικής εμπειρίας. Οι πλατείες έχουν ανακάμψει ως το κατεξοχήν πεδίο έκφρασης της κοινωνικής δυσανεμίας και διαμόρφωσης των κοινωνικών υποκειμένων και το νόημα του κοινού εδάφους συγκροτείται εκ νέου από την επιτέλεση της αδιαμεσολήβητης κοινωνικής συσπείρωσης και αλληλεπίδρασης.

Οι ανακοινώσεις εδώ ανέδειξαν τη σημασία χώρων παράγωγων όχι του φόβου αλλά της αντίστασης, κι εστίασαν σε χωρικές πρακτικές χειραφέτησης. Η κατάληψη της πλατείας Συντάγματος από το κίνημα των Αγανακτισμένων υπήρξε σημείο αναφοράς για αρκετές αναλύσεις και η κομβική έννοια των «κοινών» αναπτύχθηκε από

διαφορετικές σκοπιές ως ερμηνευτικό εργαλείο και ως πολιτικό πρόταγμα των νέων συλλογικοτήτων.

5. Αποκλεισμοί κι εκτοπισμοί: η γεωγραφία του φόβου

Οι μνημονιακές πολιτικές έχουν συνοδευτεί από συστηματική χρήση κατασταλτικών πρακτικών ασκούμενων στο όνομα της έννομης τάξης, της δημόσιας υγείας ή της ασφάλειας των επενδύσεων. Μια αυταρχική εξυγιαντική βούληση υλοποιείται σε πολιτικές εκτοπισμού των περιττών σωμάτων και των απείθαρχων δράσεων που δε συμμορφώνονται με το αίτημα μιας συγκεκριμένης κοινωνικής και χωρικής τάξης.

Στην ομάδα αυτή εξειδικεύτηκαν οι εφαρμογές αυτής της βούλησης στην αντιμετώπιση των μεταναστών, στην νομοθετική περιστολή των διαδηλώσεων, στην αναπαραστατική ρητορική της ασφάλειας, και στην συμβολική οικονομία των νεοναζιστικών δράσεων. Παράλληλα εξετάστηκε η αξιοποίηση των πολιτικών του φόβου από τις κυβερνητικές τακτικές διαχείρισης της κρίσης.

6. Αναδύμενες συλλογικές πρακτικές

Μέσα στις συνθήκες κατάρρευσης των παραγωγικών δομών και κατεδάφισης του κοινωνικού κράτους έχει αναδυθεί μια σειρά εγχειρημάτων που βασίζονται στην συλλογική εθελοντική δράση για την υποστήριξη πληττόμενων ομάδων. Η πολιτική και ανθρωπολογική διάσταση τέτοιων πρωτοβουλιών αλληλεγγύης διερευνήθηκε μέσα από το παράδειγμα των Κοινωνικών Ιατρείων και του κινήματος Χωρίς Μεσάζοντες ενώ επιχειρήθηκε μια επισκόπηση της θεωρητικής συζήτησης και των μεθόδων ακαδημαϊκής υποστήριξης των εναλλακτικών οικονομιών. Η πραγμάτευση του πεδίου συμπληρώθηκε θεματικά από ένα πείραμα ανταλλακτικής οικο-

ΣΥΝΕΔΡΙΟ

ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ + ΑΝΑ-ΣΗΜΑΣΙΟΔΟΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

CHANGES AND REDEFINITIONS OF SPACE IN GREEK CRISIS

1-3. 11. 2013

ΒΟΛΟΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ - ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

νομίας στον Βόλο και από πρωτοβουλίες χειραφέτησης του τοκετού από το τεχνο-ιατρικό σύστημα.

7. Αυτοοργανωμένες δράσεις για την πόλη

Οι δράσεις πολιτών που εστιάζουν στον δημόσιο χώρο της πόλης αποτελούν ένα φαινόμενο των τελευταίων χρόνων. Αντιμετωπίζοντας τον αστικό χώρο ως κοινωφελή υποδομή που χρήζει φροντίδας κι αναβάθμισης ή ως πεδίο ποικίλων συλλογικών δραστηριοτήτων λειτουργούν συνήθως στο πλαίσιο μιας μετα-πολιτικής συνθήκης. Στις ανακοινώσεις εξετάστηκαν πειράματα αστικού ακτιβισμού μεμονωμένα ή ενταγμένα στο ευρύτερο κίνημα διεκδικήσεων και αλληλεγγύης. Οι αμφιλεγόμενοι Atenistas είναι η πιο προβεβλημένη από αυτές τις πρωτοβουλίες και ενδεικτική της αξιοποίησης των διαδικτυακών μέσων και ενός φιλελεύθερου πραγματισμού που παρακάμπτει κρίσιμα πολιτικά διακυβεύματα.

8. Η κατοικία σε επισφάλεια

Μια από τις σταθερές του νεοελληνικού βίου που ανατράπηκε από την κρίση είναι η οικονομική και συμβολική υπερεπένδυση στην απόκτηση ιδιόκτητης κατοικίας. Ωστόσο η κλιμάκωση των πολιτικών λιτότητας δεν έθεσε απλώς θέμα αναθεώρησης των βιοτικών προτεραιοτήτων αλλά επέφερε πιέσεις και οικονομικά αδιέξοδα που οριακά αγγίζουν και την ίδια τη δυνατότητα στέγασης.

Το ζήτημα της κατοικίας προσεγγίστηκε στο συνέδριο ως ένα απειλούμενο πλέον ή και απωλεσθέν για κάποιους αγαθό. Διερευνήθηκαν οι μετατοπίσεις στις διαμορφωμένες κοινωνικές αντιλήψεις και προσδοκίες για την πρόσβαση στην κατοικία, οι παθογένειες του ελληνικού προτύπου οικιστικής παραγωγής ενώ επιχειρήθηκε μια αποτίμηση των νέων δεδομένων γύρω την αδυναμία στέγασης. Η ενότητα συμπληρώθηκε αντιστικτικά με μια εκ του σύνεγγυς καταγραφή των καθημερινών χωρικών πρακτικών ενός άστεγου ατόμου.

9. Ο χώρος και οι ρηγματώσεις της κρίσης

Εδώ εντάχτηκαν εισηγήσεις που προσέγγισαν με διαφορετικές εμφάσεις τη ρευστή σχέση μας με τον χώρο και με τα θραυσματικά τοπία της κρίσης. Η περιπλανητική πρόσληψη της διαβρωμένης από την κρίση πόλης, η αποσταθεροποιητική δυναμική των σύγχρονων ερειπίων και οι σύγχρονες δυνατότητες κι επιπλοκές του συμμετοχικού σχεδιασμού αποτέλεσαν κάποιες τέτοιες εστιάσεις. Ενδιαφέρον παρουσίασε και η ανίχνευση των ψυχοδιανοητικών αυτοματισμών και των υπερβάσεων τους ως προς την αντίληψη των χωρικών επιτελέσεων της κρίσης.

10. Υλικότητες της κρίσης

Η εστίαση στην υλική διάσταση της βιωμένης πραγματικότητας της κρίσης ήταν το αντικείμενο αυτής της ενότητας. Παρουσιάστηκε η έρευνα για τις προσλήψεις μεταβαλλόμενων χώρων και εκκενωμένων κτιρίων στο κέντρο της Θεσσαλονίκης ενώ μια περιήγηση στην αρχιτεκτονική φαινομενολογία των κατειλημμένων χώρων εξέτασε τις υλικές παραμέτρους των χώρων συλλο-

γικής αντίστασης. Ο πολιτικός σχολιασμός στα στένσιλ των δρόμων της Αθήνας και η ωμή υλικότητα των ευτελών πραγμάτων στην τέχνη του Κουνέλλη αναλύθηκαν σε δύο ανακοινώσεις που επικεντρώθηκαν στην πολιτική λειτουργία της εικαστικής ύλης. Η ενότητα συμπληρώθηκε με την παρουσίαση της πολύχρονης φωτογραφικής έρευνας του Αβραάμ Παυλίδη στα ερείπια παροπλισμένων παραγωγικών εγκαταστάσεων και δημόσιων υποδομών.

11. Ορίζοντες κι αδιέξοδα της αρχιτεκτονικής

Η αρχιτεκτονική εγκλωβισμένη στην επαγγελματική της αδρανοποίηση και στον άσφαιρο ριζοσπαστισμό των πρωτοποριών αναζητεί τη δυνατότητα ενός δραστικού αναπροσανατολισμού. Άλλωστε, οι όροι παραγωγής της υπήρξαν απόλυτα συναρτημένοι με την λογική της συνεχούς οικονομικής μεγέθυνσης και με τις προτεραιότητες που έθεταν οι ηγεμονικές ομάδες κι επομένως και με τα σημερινά αδιέξοδα. Σε αυτήν την σύντομη ενότητα εξετάστηκε η εγγενής συστημικότητα και η προβληματική πολιτική θεμελίωση της

αρχιτεκτονικής πρωτοπορίας όπως και η σχέση παλαιότερων οικονομικών πτωχεύσεων της χώρας με προγράμματα δημόσιων κτιριακών υποδομών. Επιπλέον μέσα από την ανάλυση των ψυχολογικών παραμέτρων της κατοίκησης προσεγγίστηκε η ιδιόμορφη σχέση της ελληνικής κοινωνίας με την κατοικία και οι επιπτώσεις της στην αντίληψη του δημόσιου χώρου.

Τέλος, πρέπει να αναφερθεί ότι οι εργασίες του συνεδρίου περιελάμβαναν δύο συζητήσεις στρογγυλής τράπεζας για ειδικά θέματα.

Η πρώτη με τίτλο «Όταν το φύλο (δεν) συνάντησε την κρίση. Εκτοπισμένα σώματα και απούσες προσεγγίσεις» επικεντρώθηκε στους τρόπους με τους οποίους τα στερεότυπα των έμφυλων σχέσεων δοκιμάζουν την αντοχή τους στις νέες συνθήκες κυρίως μέσα από την απουσία του κριτικού λόγου για το φύλο από τα αφηγήματα της κρίσης.

Η δεύτερη συζήτηση με τίτλο «Ασκήσεις ανασυγκρότησης της τραυματισμένης πόλης. Μαθήματα αστικού-πολεοδομικού σχεδιασμού» αναπτύχθηκε με βάση την παρουσίαση αναλύσεων και σχεδιαστικών προτάσεων για την πόλη της κρίσης από φοιτητικά εργαστήρια των Αρχιτεκτονικών Σχολών του Ε.Μ.Π. και του Α.Π.Θ.